

ZATRUDNIENIE A INNOWACYJNOŚĆ W SEKTORZE USŁUGOWYM

Wprowadzenie

Sektor usług jest najbardziej dynamicznym sektorem absorbującym siłę roboczą we współczesnych gospodarkach. W 1950 roku na świecie zatrudnieni w usługach stanowili 18%, w 1990 roku 31% a w 2007 roku już 42,7% ogółu zatrudnionych. (World Employment..., 2005, s. 111); (Global Employment..., s. 11). Ponadto można zauważyć pewną prawidłowość, tzn. wyższemu poziomowi rozwoju gospodarczego towarzyszy z reguły „większy” sektor usług. Większy zarówno pod względem zatrudnienia jak i tworzenia wartości dodanej. W krajach o najwyższym poziomie PKB ($\geq 9076\$$) sektor usług wytwarza około 71 % PKB, podczas gdy w krajach najbiedniejszych ($\leq 735\$$) 46% PKB (Global Employment..., 2008, s. 11).

Sektor usług został wydzielony z działalności gospodarczej w rozważaniach ekonomicznych na zasadzie udziału w wytwarzaniu dochodu narodowego. Początki odrębnego analizowania handlu jako czynnika wzrostu gospodarczego można znaleźć już w pracach merkantylistów (Kwiatkowski, 1980, s. 10-11). Jednak dopiero w latach trzydziestych XX wieku powstała hipoteza trzech sektorów zwana trójsektorową strukturą zatrudnienia. Do powstania tej teorii przyczynili się trzej ekonomiści, tj. C. Clark, A. Fisher i J. Fourastie. Wyróżnili oni obok dwóch istniejących sektorów - rolniczego i przemysłowego – sektor trzeci, tj. sektor usług. Sektor trzeci został wyróżniony na zasadzie reszty stąd często określa się go jako sektor rezydualny czyli resztowy (Niewadzi, 1982, s. 63).

Sektor usług jest uważany za sektor mało podatny na postęp techniczny oraz tworzący gorsze miejsca pracy, zarówno pod względem poziomu wynagrodzeń jak i poziomu wykształcenia. Współcześnie zachodzące zmiany świadczą jednak, że zaczyna się to dość wyraźnie zmieniać. W sektorze usług powstaje zdecydowanie najwięcej miejsc pracy i są one coraz bardziej konkurencyjne wobec miejsc pracy w przemyśle. Nowoczesne technologie wykorzystywane w przemyśle przenikają do wszystkich płaszczyzn gospodarki, w tym i do usług. Sektor usług staje się sektorem wyraźnie dualnym, tzn. są tam branże opierające swoją działalność na zaawansowanej wiedzy i technologii, ale i branże tradycyjne, gdzie wprowadzanie technologii napotyka na pewien opór, głównie ze strony właścicieli przedsiębiorstw stosujących tradycyjne, sprawdzone sposoby świadczenia usług. Wydaje się, jednak, że i w tych branżach wprowadzanie innowacji jest nieuniknione i jest to tylko kwestią czasu. Wymusza to konkurencja, jak i zmiany w oczekiwaniach odbiorców, co do jakości i formy świadczonych usług. W dobie postępującej globalizacji powstaje presja na podnoszenie jakości oferowanych usług, zwiększanie asortymentu oraz na wprowadzanie zupełnie dotychczas nie znanych usług wykorzystujących nowoczesne technologie.

Celem opracowania jest scharakteryzowanie poziomu i struktury zatrudnienia w sektorze usługowym w krajach Unii Europejskiej pod wpływem zmian w poziomie innowacyjności. Zakładając, że tworzenie nowych miejsc pracy jest uzależnione od poziomu innowacyjności, w opracowaniu w pierwszej kolejności zostaną zidentyfikowane najbardziej innowacyjne sekcje sektora usługowego a następnie analizie zostanie poddana jakość tworzonych tam miejsc pracy.

Innowacyjność sektora usługowego

Pomiar innowacyjności w sektorze usługowym jest bardzo utrudniony z uwagi na jego heterogeniczność. Na sektor ten składają się sekcje o bardzo dużym zróżnicowaniu w zakresie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw. Do sektora tego należą zarówno sekcje z działu: Nauka, Poczta i telekomunikacja, Informatyka czy Pośrednictwo finansowe podejmujące aktywność innowacyjną, jak również przedsiębiorstwa handlowe czy transportowe charakteryzujące się znacznie niższą skłonnością do prowadzenia działalności innowacyjnej.

Głównym wskaźnikiem wykorzystywanym do oceny działalności innowacyjnej przedsiębiorstw w badaniach prowadzonych tzw. metodą podmiotową¹ jest udział – w danej zbiorowości jednostek – tzw. przedsiębiorstw innowacyjnych. Przedsiębiorstwa innowacyjne to takie, które w badanym okresie wdrożyły przynajmniej jedną innowację techniczną, tzn. wprowadziły na rynek, co najmniej jeden nowy lub istotnie ulepszony (zmodernizowany) wyrób bądź zastosowały w produkcji, co najmniej jeden nowy lub istotnie ulepszony proces, przy czym wyroby te i procesy są technicznie nowe przynajmniej z punktu widzenia wprowadzającego je przedsiębiorstwa (Działalność, 2006, s. 17). Współcześnie obserwuje się w sektorze usług w krajach Unii Europejskiej wzrost udziału przedsiębiorstw innowacyjnych, a w niektórych krajach wzrost ten jest dość znaczny. W latach 1998-2000 w Unii Europejskiej² udział przedsiębiorstw innowacyjnych w sektorze usług wynosił 36%. Przy czym zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi krajami było znaczne i wahało się od 49% w Niemczech do 23% w Hiszpanii (Działalność, 2005, s.76). W 2004 roku udział przedsiębiorstw innowacyjnych stanowił już 40,3%. Największy odsetek innowacyjnych przedsiębiorstw wystąpił w Szwecji (57,8%), Litwie (54,2) i Słowenii (53,7%). Z kolei najmniej przedsiębiorstw usługowych wprowadziło innowacje na Cyprze (12,3%). Należy podkreślić, że udział przedsiębiorstw innowacyjnych w działalności przemysłowej dla Unii Europejskiej w 2004 roku wyniósł 41%, więc był tylko nieznacznie wyższy niż w usługach (Key figures, 2008, s. 189). Świadczy to o tym, że sektor usług staje się sektorem, który na równi z sektorem przemysłowym korzysta i wdraża innowacje. Innowacje wdrażane w przemyśle przenikają do sektora usługowego.

Z uwagi na znaczne zróżnicowanie poszczególnych sekcji usługowych wyróżniono dwie grupy z sektora usług charakteryzujące się najwyższym poziomem podatności na innowacje, tzn. usługi oparte na zaawansowanej wiedzy (KIS – Knowledge-Intensive services) oraz usługi oparte na wysoko zaawansowanej wiedzy (high-tech KIS – high-tech Knowledge-Intensive services) (Felix, 2006, s. 7).

Do usług opartych na zaawansowanej wiedzy (KIS) zalicza się m.in.:

- Transport wodny i powietrzny,
- Poczta i telekomunikacja,
- Pośrednictwo finansowe,
- Obsługa nieruchomości i firm,
- Edukacja,
- Ubezpieczenia i fundusz emerytalno-rentowy,
- Rekreacja, kultura i sport.

Natomiast do usług opartych na wysoko zaawansowanej wiedzy (high-tech KIS) zalicza się sekcje:

- Poczta i telekomunikacja,

¹ Metoda podmiotowa według zaleceń zawartych w podręczniku *Oslo Manual 1997*, czyli tzw. międzynarodowym podręczniku metodologicznym badań statystycznych innowacji.

² Kraje Unii Europejskiej biorące udział w III Rundzie Programu Community Innovation Survey (CIS-3) – UE (15) bez Irlandii, Luksemburga i Wielkiej Brytanii.

- Działalność badawczo-rozwojowa,
- Informatyka.

W Unii Europejskiej (27) zatrudnieni w KIS w 2006 roku stanowili 32,5%, a w high-tech KIS 3,3% ogółu zatrudnionych. Największy odsetek zatrudnionych w KIS wystąpił w Szwecji (47,7%), Wielkiej Brytanii (43,0%) i w Luksemburgu (43,5%). Najniższy natomiast na Węgrzech (14,6%) i w Bułgarii (22,0%). W Polsce wskaźnik ten wyniósł 24,7%. Warto dodać, że w latach 2001-2006 we wszystkich krajach UE (27) wystąpił wzrost zatrudnienia w KIS, gdzie średnia dla Unii wyniosła 2,9%. Największy wzrost liczby miejsc pracy w KIS wystąpił w Hiszpanii (6,7%) i w Luksemburgu (5,1%), najniższy natomiast na Litwie (0,8%). W Polsce w analizowanym okresie zatrudnienie w KIS wzrosło o 4,0%. Znacznie bardziej zróżnicowana terytorialnie sytuacja wystąpiła w zatrudnieniu w high-tech KIS. W UE (27) zatrudnienie w wysoko zaawansowanych usługach opartych na wiedzy wzrosło w latach 2001-2006 o 1,0%. Najwyższy wzrost zatrudnienia w high-tech KIS wystąpił w Polsce (8,9%) i Hiszpanii (6,5%). Jednak w 12 krajach UE (27) zanotowano spadek zatrudnienia. Największy w Estonii (-3,6%), Wielkiej Brytanii (-1,6%) i Słowacji (-1,6%).

Jedną z najistotniejszych cech zmian zachodzących pod wpływem współczesnego postępu naukowo-technicznego w postaci nowych technik jest silne oddziaływanie na funkcjonowanie sektora usług. W wielu obszarach zaznacza się silniejszy wpływ na funkcjonowanie sektora usług, niż sektora przemysłowego. Nośnikami nowoczesnej technologii są komputery, oprogramowanie komputerowe, systemy telekomunikacyjne, Internet, itp. Ogólnie określa się to wszystko jako „technologia informatyczna” lub jako „technologia informacyjna” (Szukalski, 2001, s. 40). Jest to aktualnie najszybciej rozwijająca się sfera gospodarki. Tempo rozwoju usług w zakresie informatyki jest znacznie wyższe niż tempo rozwoju usług z zakresu ochrony zdrowia, oświaty, turystyki. Wpływ technik informacyjnych na rozwój usług może stanowić kryterium podziału sektora usług na dwie grupy. W grupie pierwszej znajdują się sekcje na szeroką skalę wykorzystujące nowe osiągnięcia technik informacyjnych i podejmujące aktywność innowacyjną, tj. Nauka, Poczta i telekomunikacja, Informatyka czy Pośrednictwo finansowe. Drugą grupę tworzą przedsiębiorstwa handlowe i transportowe, które charakteryzują się znacznie niższą skłonnością do prowadzenia działalności innowacyjnej.

W tabeli 1 przedstawiono znaczenie w tworzeniu wartości dodanej poszczególnych działów sektora usług Unii Europejskiej. Największe znaczenie w tworzeniu wartości dodanej mają Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (37,5%) oraz Handel hurtowy i detaliczny (35,2%). Działy te są również największe pod względem udziału w zatrudnieniu. Udział zatrudnionych w tych działach stanowi odpowiednio 31,0% i 41,5% ogółu zatrudnionych w sektorze usług w Unii Europejskiej.

Poszczególne działy sektora usług (bez Pośrednictwa finansowego) charakteryzują się różną produktywnością pracy mierzoną wytworzoną wartością dodaną przypadającą na zatrudnionego. Najwyższa produktywność wystąpiła w działach: Wynajem maszyn i urządzeń bez obsługi oraz wypożyczanie artykułów użytku osobistego i domowego, Transport wodny oraz Obsługa nieruchomości. Najniższą produktywnością charakteryzowały się działy: Handel detaliczny, z wyłączeniem sprzedaży pojazdów samochodowych, motocykli; naprawa artykułów użytku osobistego i domowego oraz Hotele i restauracje.

Tabela 1. Znaczenie w tworzeniu wartości dodanej sektora usług (bez Pośrednictwa finansowego) w Unii Europejskiej (25) w 2003 roku

Wyszczególnienie	Wartość dodana w UE (25) w %	Zatrudnieni w sektorze usług w %	„Największe”	„Najmniejsze”
Sekcje sektora usług (G-K bez J)	100,0	100	Luksemburg	Słowacja
Handel hurtowy i detaliczny (G)	35,2	41,5	Łotwa	Irlandia
Sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów samochodowych i motocykli; sprzedaż detaliczna paliw do pojazdów samochodowych (G50)	5,3	5,5	Litwa	Słowacja
Handel hurtowy i komisowy, z wyłączeniem handlu pojazdami samochodowymi, motocyklami (G51)	16,0	12,7	Łotwa	Irlandia
Handel detaliczny, z wyłączeniem sprzedaży pojazdów samochodowych, motocykli; naprawa artykułów użytku osobistego i domowego (G52)	13,8	23,2	Cypr	Słowacja
Hotele i restauracje (H)	5,8	11,9	Cypr	Słowacja
Transport, gospodarka magazynowa i łączność (I)	21,5	15,9	Malta	Niemcy
Transport lądowy, transport rurociągowy (I60)	6,3	7,4	Łotwa	Malta
Transport wodny (I61)	0,7	0,3	Niemcy	Czechy
Transport lotniczy (I62)	1,0	0,6	Malta	Słowacja
Działalność wspomagająca transport; działalność związana z turystyką (I63)	4,5	3,3	Malta	Luksemburg
Poczta i telekomunikacja (I64)	8,7	4,3	Luksemburg	Austria
Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (K)	37,5	31,0	Wielka Brytania	Słowacja
Obsługa nieruchomości (K70)	8,0	3,4	Dania	Słowenia
Wynajem maszyn i urządzeń bez obsługi oraz wypożyczanie artykułów użytku osobistego i domowego (K71)	2,3	0,8	Austria	Słowenia
Informatyka (K72)	5,7	3,6	Wielka Brytania	Litwa
Działalność badawczo-rozwojowa (K73)	0,7	0,5	Luksemburg	Malta
Działalność gospodarcza pozostała (K74)	20,9	22,7	Wielka Brytania	Litwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Urbański, 2007, s. 2)

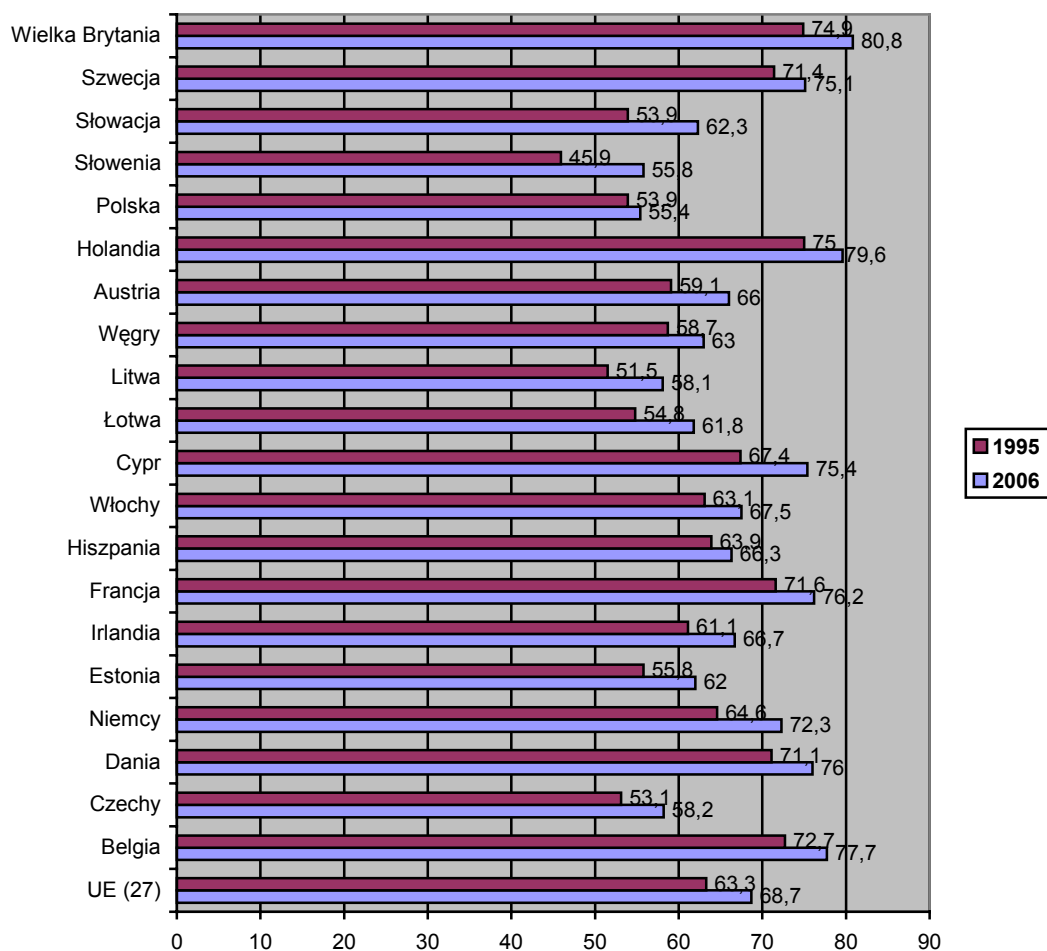
W działach sektora usług zaliczanych do KIS i high-tech KIS przodują pod względem znaczenia w tworzeniu wartości dodanej Wielka Brytania, Luksemburg i Niemcy. Z kolei najmniejsze znaczenie mają te działy w tzw. „nowych” państwach członkowskich Unii Europejskiej tj. Litwa, Malta, Słowacja i Czechy. Świadczy to o pewnego rodzaju prymitywizacji działalności usługowej prowadzonej w nowych krajach Unii Europejskiej. Jest to skutek niższego poziomu rozwoju gospodarczego tych krajów, co przekłada się na odmienną strukturę popytu na usługi, a w konsekwencji i na strukturę całego sektora usług.

Zatrudnieni w sektorze usług

W zatrudnieniu w Unii Europejskiej widoczna jest nadal wyraźna tendencja wzrostu zatrudnienia w sektorze usług, przy jednoczesnym spadku w rolnictwie i przemyśle. Sektor usług nieprzerwanie od wielu lat pozostaje najbardziej dynamicznym pod względem tworzenia miejsc pracy sektorem. Udział zatrudnionych w sektorze usług w Unii Europejskiej (27)

wzrósł z 63,3% w 1995 roku do 68,7% w roku 2006, tj. wzrost o 5,4 pkt. proc. Tymczasem w rolnictwie nastąpił spadek zatrudnienia z 8,4% do 6,4% tj. o 2 pkt. proc. Udział zatrudnionych w przemyśle również zmniejszył się z 28,3% w 1995 roku do 24,9% w 2006 roku, tj. o 3,4 pkt. proc.

Rysunek 1. Zatrudnieni w sektorze usług w Unii Europejskiej w 1995 i 2006 roku (w%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/extraction/exec/extract/en/theme3/lfsi/lfsi_grt_q

W 2006 roku w UE (27) w sektorze usług było zatrudnionych 141 mln osób, przy czym najwięcej w Niemczech (25,2 mln) i Wielkiej Brytanii (21,6 mln).

W 2006 roku do krajów o „największym” sektorze usług, biorąc pod uwagę udział zatrudnionych w tym sektorze do ogółu zatrudnionych należały: Wielka Brytania (80,8%), Holandia (79,6%), Belgia (77,7%), Francja (76,2%), Cypr (75,4%), Szwecja (75,1%) i Niemcy (72,3%). Z kolei „najmniejszy” sektor usług posiadała Polska (55,4%). Przedstawione na rysunku 1 dane wskazują, że w okresie 1995-2006 we wszystkich państwach Unii Europejskiej zwiększył się udział zatrudnionych w usługach w ogólnej liczbie zatrudnionych. W Unii Europejskiej (27) wzrost ten wyniósł 5,4 pkt. proc. Największy przyrost zatrudnienia w usługach wystąpił w Słowenii (o 9,9 pkt. proc.) i na Słowacji (o 8,4 pkt. proc.), a najmniejszy z kolei w Hiszpanii (o 2,4%).

Wśród państw Unii Europejskiej (25) największy odsetek zatrudnionych w usługach przypada na sekcję G – Handel hurtowy i detaliczny (41,5% ogółu zatrudnionych w usługach

bez sekcji Pośrednictwo finansowe) oraz sekcję K - Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (31,0%).

Na poziomie Unii Europejskiej większość wzrostu liczby miejsc pracy netto w sektorze usług w latach 2000-2005 spowodowana była większym udziałem kobiet w rynku pracy. Wzrost udziału kobiet w sile roboczej był jedną z najbardziej charakterystycznych cech rynków pracy krajów wysoko rozwiniętych (Carnoy, 2002, s. 48). Największy wzrost zatrudnienia kobiet wystąpił w działach: Zdrowie i służba socjalna; Edukacja i Nieruchomości, wynajem i działalność gospodarcza (Zatrudnienie, 2006, s. 75). Kobiety zatrudnione w usługach opartych na zaawansowanej wiedzy (KIS) stanowiły w 2006 roku w Unii Europejskiej (27) 60,3% ogółu zatrudnionych w KIS. Najwyższy odsetek zatrudnionych kobiet wystąpił na Łotwie (70,4%) a najniższy na Malcie (48,3%). Z kolei w usługach opartych na wysoko zaawansowanej wiedzy (high-tech KIS) kobiety stanowiły 33,1% ogółu zatrudnionych w high-tech KIS (Science, 2008, s. 186). W 2005 roku w Unii Europejskiej zatrudnione kobiety w usługach (bez Pośrednictwa finansowego) stanowiły 35% ogółu zatrudnionych. Największy odsetek zatrudnionych kobiet wystąpił w działach Handel detaliczny, z wyłączeniem sprzedaży pojazdów samochodowych, motocykli; naprawa artykułów użytku osobistego i domowego (61%) oraz Hotele i restauracje (55%).

W sektorze usług jedna trzecia część nowych miejsc pracy netto w latach 2000-2005 przypadła osobom starszym, tj. w wieku 55-64 lata. Zatrudnienie osób starszych wzrosło najbardziej w dziale Zdrowie i służba socjalna, Nieruchomości, wynajem i działalność gospodarcza oraz w dziale Edukacja (Zatrudnienie, 2006, s. 76).

Jakość miejsc pracy w sektorze usług

We współczesnych gospodarczo rozwiniętych krajach oczekuje się wzrostu liczby „dobrych”, wymagających wysokich kwalifikacji miejsc pracy. Wiele miejsc pracy jest likwidowanych, głównie pod wpływem nowych technologii, ale jeszcze więcej miejsc pracy jest tworzonych. Jest to proces nieunikniony i permanentny. Jak słusznie zauważa M. Rybiński „nie można po wsze czasy być hutnikiem” (Winiiecki, 2006, s. 174). Z danych dotyczących struktury zatrudnionych wynika, że wzrasta udział zatrudnionych w usługach, a zmniejsza się w przemyśle i rolnictwie. Innowacje technologiczne mogą zmniejszać zatrudnienie i popyt na kwalifikacje na poziomie pojedynczego procesu, czy poziomie produkcji w firmie, lecz te same innowacje oddziałują inaczej na poziomie całej branży, sektora ekonomicznego czy kraju (Carnoy, 2002, s. 33). Ekspansja gospodarcza pobudzana przez nowe technologie powoduje wzrost nowych miejsc pracy, a ponieważ generują one dochody, to zwiększają się także miejsca pracy w tradycyjnym sektorze usług. Nowo tworzone miejsca pracy w sektorze usług charakteryzują się znacznym udziałem pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy oraz samozatrudnieniem (tabela 2).

Tabela 2. Zatrudnieni w niepełnym wymiarze czasu pracy oraz samozatrudnieni w sektorze usług w Unii Europejskiej (25) w 2005 roku (w%)

Wyszczególnienie	Pracujący w niepełnym wymiarze czasu pracy	Samozatrudnieni
Sekcje sektora usług (G-K bez J-Pośrednictwo finansowe)	21	19
Handel hurtowy i detaliczny (G)	23	20
Sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów samochodowych i motocykli; sprzedaż detaliczna paliw do pojazdów samochodowych (G50)	9	20

Handel hurtowy i komisowy, z wyłączeniem handlu pojazdami samochodowymi, motocyklami (G51)	11	16
Handel detaliczny, z wyłączeniem sprzedaży pojazdów samochodowych, motocykli; naprawa artykułów użytku osobistego i domowego (G52)	30	21
Hotele i restauracje (H)	28	19
Transport, gospodarka magazynowa i łączność (I)	11	11
Transport lądowy, transport rurociągowy (I60)	7	18
Transport lotniczy (I62)	16	-
Działalność wspomagająca transport; działalność związana z turystyką (I63)	12	7
Poczta i telekomunikacja (I64)	16	4
Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (K)	21	23
Obsługa nieruchomości (K70)	22	19
Wynajem maszyn i urządzeń bez obsługi oraz wypożyczanie artykułów użytku osobistego i domowego (K71)	16	16
Informatyka (K72)	10	18
Działalność badawczo-rozwojowa (K73)	13	-
Działalność gospodarcza pozostała (K74)	23	25

- brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Urbański, 2007, s. 5)

Z danych przedstawionych w tabeli 2 widać, że pracujący w niepełnym wymiarze czasu pracy w sektorze usług w Unii Europejskiej (27) w 2005 roku stanowili 21% ogółu zatrudnionych w usługach. Największy odsetek pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy wystąpił w sekcji Handel detaliczny, z wyłączeniem sprzedaży pojazdów samochodowych, motocykli; naprawa artykułów użytku osobistego i domowego (30%) a najmniejszy w Transportie lądowym (7%). Z kolei samozatrudnieni stanowili 19% ogółu pracujących w usługach. Najmniej w dziale: Poczta i telekomunikacja (4%), a najwięcej w Działalność gospodarcza pozostała (25%) (Urbański, 2007, s.5).

W Unii Europejskiej w sektorze usług przeciętny dochód roczny w 2002 roku wyniósł 22 313 euro i był o 5,1% wyższy niż w przetwórstwie przemysłowym. Najwyższe dochody wystąpiły w sektorze usług opartych na zaawansowanej wiedzy w pośrednictwie finansowym³ (30 769 euro) i w high-tech KIS (26 758 euro) a najniższe w usługach opartych na mniej zaawansowanej wiedzy⁴ (19 187 euro). Oznacza to, że przeciętne roczne dochody w high-tech KIS były o 20% wyższe niż w sektorze usług ogółem. W poszczególnych krajach poziom dochodów w poszczególnych sekcjach sektora usług był znacznie zróżnicowany (dane przedstawia tabela 3).

³ Pośrednictwo finansowe obejmuje sekcje: Pośrednictwo finansowe, z wyłączeniem ubezpieczeń i funduszy emerytalno-rentowych; Ubezpieczenia oraz fundusze emerytalno-rentowe, bez gwarantowanej prawnie opieki społecznej; Działalność pomocnicza związana z pośrednictwem finansowym i ubezpieczeniami.

⁴ Do usług rynkowych opartych na mniej zaawansowanej wiedzy (less KIS – market services) zalicza się: Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego; Hotele i restauracje; Transport lądowy, transport rurociągowy; Działalność wspomagająca transport; działalność związana z turystyką.

Tabela 3. Średni roczny dochód w przetwórstwie przemysłowym i w usługach w wybranych krajach Unii Europejskiej w 2002 roku (w tys. euro)

Wyszczególnienie	Przetwórstwo przemysłowe	Sektor usług (sekcje G-Q)	High-tech KIS	KIS Pośrednictwo finansowe	Less –Knowledge-intensive market services
Belgia	30718	31378	36133	43983	27424
Czechy	6688	7270	8733	12427	6865
Dania	39809	40740	51351	-	37833
Niemcy	36719	33275	41670	45676	29598
Estonia	4601	5101	6773	11230	4498
Grecja	17143	18262	23524	27321	15625
Hiszpania	21707	21373	28466	37776	18490
Francja	29285	29444	35625	42597	24686
Irlandia	32455	34962	35420	40897	27111
Włochy	24449	27354	26538	42451	25144
Cypr	17169	23904	25673	27775	18212
Łotwa	3401	3626	5725	8571	2964
Litwa	3842	4061	5238	8235	3680
Luksemburg	35631	39918	50037	61012	30412
Węgry	5683	5777	8518	11621	5066
Holandia	33994	34988	38160	46598	29444
Austria	33496	31941	36459	45785	27909
Polska	6395	6973	9895	11270	6315
Portugalia	11314	15911	24112	26910	12756
Słowenia	10544	13788	17044	20036	10312
Słowacja	4958	5367	5325	9733	6274
Finlandia	31208	30963	33336	35516	28978
Szwecja	29854	32480	42956	-	31154
Wielka Brytania	38207	36661	48191	59495	29741

Źródło: Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/extraction/retrieve/en/theme9/htec/htec_earn_age (stan na dzień 06.05.2008)

Najwyższy przeciętny dochód roczny w usługach wystąpił w Danii (40 740 euro) i w Luksemburgu (39 918 euro). Znacznie niższe dochody roczne wystąpiły w „nowych” krajach członkowskich Unii Europejskiej. Najniższe były na Łotwie (3 626 euro) i Litwie (4 061 euro). W większości państw dochody roczne w sektorze usług były wyższe niż w przetwórstwie przemysłowym, co świadczy o tym, że powstaje tam coraz więcej lepszych miejsc pracy. Największe różnice na korzyść sektora usług wystąpiły w Portugalii i na Cyprze, gdzie roczne dochody w sektorze usług były odpowiednio o 40,6% i 39,2% wyższe niż w przetwórstwie przemysłowym. Z kolei w Niemczech, Hiszpanii, Austrii, Finlandii i Wielkiej Brytanii dochody roczne w sektorze usług były jednak nieznacznie niższe niż w przetwórstwie przemysłowym. W Niemczech różnica ta była największa i wynosiła 9,6%. Wyraźnie widać, że w usługach opartych na zaawansowanej wiedzy, różnice w poziomie dochodów na korzyść sektora usług są jeszcze większe.

Tabela 4. Średnie roczne dochody w sektorze usług według poziomu wykształcenia i grup wieku w Unii Europejskiej w 2002 roku (w euro)

Wyszczególnienie	Sektor usług (sekcje G-Q)
Ogółem	22131
Według grup wieku	
20-29	17735
30-39	22768
40-49	24700
50-59	25764
60 i więcej	25439
Według poziomu wykształcenia*	
0-2	16253
3	20746
4	20398
5-6	32071

* Poziomy w klasyfikacji ISCED'97:

Poziom 0 – wychowanie przedszkolne,

Poziom 1 – kształcenie podstawowe lub pierwszy etap edukacji podstawowej,

Poziom 2 – Kształcenie średnie (niższy poziom) lub drugi etap edukacji podstawowej,

Poziom 3 – Kształcenie średnie (wyższy poziom),

Poziom 4 – Kształcenie powyżej średniego (nie wyższe),

Poziom 5 – Pierwszy etap kształcenia wyższego,

Poziom 6 – Drugi etap kształcenia wyższego.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/extraction/retrieve/en/theme9/htec/htec_earn_age (stan na dzień 06.05.2008)

Poziom rocznych dochodów w sektorze usług wykazuje również znaczne zróżnicowanie w zależności od poziomu wykształcenia jak i od wieku pracowników. Roczne dochody osób zatrudnionych w sektorze usług z wykształceniem wyższym były średnio o 45% wyższe niż przeciętne dochody w tym sektorze i o 51% wyższe niż w przetwórstwie przemysłowym (Tabela 4). Ponadto duże różnice w poziomie dochodów występują w poszczególnych grupach wiekowych pracowników. Najwyższe średnie roczne dochody osiągnęli pracownicy sektora usług w wieku 50-59 lat, co może świadczyć o tym, jak ważne jest doświadczenie zawodowe i staż pracy w tej branży. Dochody w tej grupie wiekowej były średnio o 16,4% wyższe niż przeciętne dochody w tym sektorze i o 45% wyższe niż w grupie wiekowej 20-29 lat, czyli w grupie która zdobywa dopiero umiejętności zawodowe.

Podsumowanie

Sektor usług odgrywa coraz większą rolę w gospodarce krajów Unii Europejskiej. Jest to rezultatem długiego procesu historycznego, podczas którego następowało przemieszczanie ludności pracującej z rolnictwa do przemysłu, a następnie z przemysłu do sektora usług. Zwiększanie się znaczenia sektora usług w tworzeniu wartości dodanej czy w strukturze zatrudnienia określane jest serwicyzacją gospodarki. Powstawanie nowych rodzajów usług, ich przekształcanie się w produkty (towary), a także procesy „industrializacji” i reorganizacji zachodzące w tym sektorze, sugerują że znajduje się on w centrum i stanowi o istocie zmian strukturalnych zachodzących aktualnie w nowoczesnych gospodarkach krajów rozwiniętych. W tych procesach zmian niezwykle istotną rolę odgrywa działalność innowacyjna i nowe

technologie, w tym zwłaszcza technologie informacyjne i komunikacyjne. Rewolucjonizują one sposoby wytwarzania i dostarczania tradycyjnych usług, jak również oferują możliwości tworzenia usług zupełnie nowych, nie istniejących dotychczas. Wszystkie te zmiany nie pozostają obojętne wobec rynku pracy. Szczególnie jeżeli chodzi o ilość i jakość tworzonych miejsc pracy.

Najwięcej miejsc pracy jest tworzonych właśnie w sektorze usług. Charakteryzują się one znacznym udziałem kobiet, pracą w niepełnym wymiarze czasu pracy oraz samozatrudnieniem. Ich jakość wyraźnie zależy od poziomu wykształcenia. Im wyższy poziom kwalifikacji tym wyższe płace. Jednak znaczna liczba tworzonych miejsc pracy w sektorze usług jest zaliczana do tzw. niskopłatnych zawodów. Obejmują je osoby nie posiadające kwalifikacji i osoby młode bez doświadczenia zawodowego. Ale z drugiej strony sektor high-tech KIS przyciąga coraz bardziej wykształconych pracowników i oferuje im coraz wyższe wynagrodzenia.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że jakość miejsc pracy w sektorze usług zależy w dużej mierze od poziomu innowacyjności tego sektora. W krajach, gdzie dobrze jest rozwinięty sektor usług opartych na zaawansowanej wiedzy i wysoko zaawansowanej wiedzy tworzone miejsca pracy posiadają cechy „dobrych” miejsc pracy zarówno pod względem poziomu płacy jak i poziomu wykształcenia.

BIBLIOGRAFIA:

1. World Employment Report 2004-05. Employment, Productivity and Poverty Reduction, (2005), International Labour Office, Genewa.
2. Global Employment Trends: January 2008, (2008), International Labour Office, Genewa.
3. Kwiatkowski E., (1980), Teoria trzech sektorów gospodarki. Prezentacja i próba oceny, PWN Warszawa.
4. Niewadzi Cz., (1982), Sektor usług w kapitalizmie, PWN Warszawa.
5. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2002-2004, (2006), Informacje i opracowania statystyczne. GUS Warszawa.
6. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw usługowych w latach 2001-2003, (2005), Informacje i opracowania statystyczne. GUS Warszawa.
7. Key figures on Europe 2007/08 edition, (2008), Eurostat European Commission.
8. Felix B., (2006), Employment in high technology. “Statistics in focus” nr 1.
9. Szukalski S.M., (2001), Sektor usług w gospodarce niemieckiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
10. Urbański T., (2007) Main features of the services sector in the EU, “Statistics in Focus” nr 19.
11. Zatrudnienie w Europie 2006, (2006), Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równych Szans.
12. Science, technology and innovation in Europe, (2008), Eurostat Statistical Books, European Commission, Luksemburg, Office.
13. Rybiński J., (2005), Czy można po wsze czasy być hutnikiem?, [w:] Gospodarka bez ekonomiczności. Red. J. Winięcki, Polskie Wydawnictwa Profesjonalne Warszawa.
14. Carnoy M., (2002), Utrwalanie nowej gospodarki, Dom Organizatora, Toruń.
15. Kowalski J., (2005), Zasobowa teoria firmy, Problemy Rynku Pracy, nr 2, s. 15-25.
16. Nowak W., (2001), Rynek pracy, PWE, Warszawa.
17. Małecki C., (2002), Konkurencyjność rynku pracy, PWN, Warszawa.
18. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/extraction/retrieve/en/theme9/htec/htec_earn_age (stan na dzień 06.05.2008)